

การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอาง
เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร
Mother Cobra Spirit Worship at Bangkuntian
District, Bangkok : the Study of Belief and Ritual

อภิวัฒน์ สุธรรมดี¹
Apivat Sudhamdee

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาเรื่องเล่า สัญลักษณ์ บทบาทหน้าที่และการดำรงอยู่ของความเชื่อเจ้าแม่จุงอาง โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผลการศึกษาพบว่า เรื่องเล่าเจ้าแม่จุงอาง จำแนกได้ 4 แบบเรื่องคือ แบบเรื่องแรงอาฆาต แบบเรื่องบนแล้วสมหวัง แบบเรื่องเจ้าแม่จุงอางเข้าฝัน และแบบเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่จุง เรื่องเล่าเหล่านี้อธิบายที่มาและยืนยันถึงความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิฤทธิ์ของเจ้าแม่จุงอาง สัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุงอางปรากฏอย่างโดดเด่นทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ สัญลักษณ์เหล่านี้ มีความสอดคล้องกับตำนานและทำให้ความเชื่อเจ้าแม่จุงอางเป็นรูปธรรม ลักษณะเด่นของวัตถุสัญลักษณ์คือการสื่อถึงเจ้าแม่จุงอางในฐานะที่เป็น “งูเจ้า” ส่วนพฤติกรรมสัญลักษณ์สำคัญได้แก่ การบนบานด้วย “ไขไก่” สื่อถึงลูกๆ เจ้าแม่จุงอาง ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอางมีบทบาทหลักในการตอบสนองทางใจต่อคนเมืองในโลกทุนนิยม การดำรงอยู่ของความเชื่อนี้สัมพันธ์กับรูปแบบการสื่อสารสมัยใหม่ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อสารมวลชน การผสมผสานและกลมกลืนหลายความเชื่อให้เป็นหนึ่งเดียว การมีบทบาทเฉพาะและเป็นทางเลือกหนึ่งในวิถีเมืองอันซับซ้อน

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

คำสำคัญ : เจ้าแม่จางอาน, ศาลเจ้าแม่จางอาน, เรื่องเล่าเจ้าแม่จางอาน

Abstract

This research aims at examining narratives, symbols, functions and existence of Mother Cobra Spirit (Chao Mae Ngu Chong Ang in Thai) by documents gathered from paper sources, online data and field researches. The study reveals that there are 4 types of narratives: 1) revenge of Mother Cobra, 2) wishes fulfilled by sacred offerings, 3) Mother Cobra who come in dreams and 4) sacred Mother Cobra. All describes the origin of this female serpent spirit and insists of both “her” sacredness and miraculous powers. Ritual symbols, not only object but also act ones that related with mythical narratives, distinctly present in order to concretely form the belief of Mother Cobra. The most distinct object symbol is to show the Mother Cobra as a spirit while the most significant act symbol is to offer eggs representing the cobra’s offspring. The belief and rituals resulting from the Mother Cobra worship mainly functions as a wish fulfilling choice of urban people living into the complicated world of Capitalism. The worship, which blended many beliefs together, exists in modern media like the online data, too.

Keywords : Mother Cobra, Spirit Mother Cobra Shrine,
Mother Cobra Narratives

บทนำ

ปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก้าวหน้า และคนไทย โดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในเมืองใหญ่อ่างกรุงเทพมหานครมีการศึกษาสูงขึ้น ในภาวะเช่นนี้ ธรรมชาติความเป็นเหตุเป็นผลที่สามารถพิสูจน์ได้แบบวิทยาศาสตร์น่าจะมีความสำคัญและสอดคล้องกับลักษณะของผู้คนและสังคมสมัยใหม่ อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงคนไทย

จำนวนหนึ่งยังคงเชื่อในเรื่องลี้ลับที่พิสูจน์ไม่ได้ หนึ่งในนั้นคือความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุ่งอาง

ศาลเจ้าแม่จุ่งอางตั้งอยู่ริมถนนพระราม 2 บริเวณปากซอย 48 เป็นศาลขนาดใหญ่และมีผู้คนมากราบไหว้เป็นจำนวนมาก ความน่าสนใจของความเชื่อเจ้าแม่จุ่งอางอยู่ที่ความเชื่อนี้เป็นความเชื่อใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้นในราว 40 ปีที่ผ่านมา เจ้าแม่จุ่งอางเป็น “ผีเจ้า” ศาลเจ้าแม่จุ่งอางเป็นศาลผีเพียงแห่งเดียวที่ปรากฏตัวโดดเด่นและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงบนถนนพระราม 2 ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองในเขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

อัตลักษณ์ของศาลเจ้าแม่จุ่งอางคือการบูชาในศาลประกอบไปด้วยรูปเคารพจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีการกราบไหว้บนบานด้วยไข่ไก่ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนไข่เจ้าแม่จุ่งอาง ในพื้นที่ทางความเชื่อของคนไทยนั้นไม่ปรากฏการนับถือบูชาในลักษณะนี้ให้เห็นมากนัก จึงน่าสนใจว่า ความเชื่อเจ้าแม่จุ่งอางซึ่งเป็น “ผีใหม่” ประกอบสร้างขึ้นอย่างไร และความเชื่อนี้มีบทบาทตอบสนองต่อคนเมืองด้านใดบ้าง

เพื่อตอบคำถามในประเด็นดังกล่าว เบื้องต้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องหาที่มาของความศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งนั่นก็คือ เรื่องเล่า (narrative) เกี่ยวกับเจ้าแม่จุ่งอาง โดยธรรมชาติแล้วเรื่องเล่าจะถูกสืบทอดปากต่อปาก แต่จากการเก็บข้อมูลเบื้องต้นพบว่า เรื่องเล่าเจ้าแม่จุ่งอางได้รับการถ่ายทอดโดยสื่อมวลชนและสื่อออนไลน์เป็นหลัก ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นการดำรงอยู่ของเรื่องเล่าในบริบทใหม่ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไป เรื่องเล่าเจ้าแม่จุ่งอางมีลักษณะเป็น “ตำนาน” การศึกษาด้านานเป็นการศึกษาความหมายหรือความนัยที่ซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องเล่า ไม่ว่าจะเป็นสัญลักษณ์ของตำนานหรือพิธีกรรมความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับตำนาน ตำนานจึงเป็นระบบการสื่อสารแบบหนึ่งที่ทำให้เข้าใจหรือมองเห็นมิติทางวัฒนธรรมของมนุษย์แต่ละกลุ่มได้ ยิ่งกว่านั้น ตำนานยังเป็นเรื่องเล่าที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความรู้ ความคิด และความเชื่อของกลุ่มคนในสังคม (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2550, น.25)

การประกอบสร้างเรื่องราวในตำนานให้เป็นรูปธรรมจับต้องได้และรับรู้แก่คนทั่วไปจะกระทำผ่าน “สัญลักษณ์” ในการบูชา การศึกษาวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุ่งอางอาจช่วยเผยให้เห็นว่า ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุ่งอางสร้างสรรค์ขึ้นอย่างไร รูปแบบใด สิ่งดังกล่าวน่าจะสะท้อนมิติทัศน์ทาง

ความเชื่อของคนเมืองได้ นอกจากนี้การที่ความเชื่อและพิธีกรรมเจ้าแม่จุงอาจได้รับความนิยมยิ่งในสังคมเมืองนั้น แสดงว่าความเชื่อและพิธีกรรมดังกล่าวสามารถตอบสนองความต้องการบางอย่างของคนเมืองได้ พิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอาจมีทั้งพิธีกรรมของปัจเจกชนและพิธีบูชาเจ้าแม่จุงอาจประจำปี พิธีกรรมเหล่านี้น่าจะสื่อถึงความในใจ บางอย่างของคนเมือง การวิเคราะห์ข้อมูลในส่วนนี้ผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ โดยจะนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของข้อมูล

ความเชื่อเรื่อง “เจ้าแม่จุงอาจ” เป็นข้อมูลคติชนในสังคมเมืองที่ดำรงอยู่อย่างมีสีสัน อีกทั้งศาลเจ้าแม่จุงอาจก็ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ฝั่งธนบุรีอันสัมพันธ์กับพื้นที่ของมหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา นอกจากนี้ความเชื่อดังกล่าวยังไม่มีผู้ใดศึกษาในเชิงวิชาการมาก่อน งานวิจัยนี้อาจเป็นช่องทางหนึ่งที่ช่วยสร้างความเข้าใจต่อระบบความเชื่ออันซับซ้อนของคนเมือง รวมถึงเผยให้เห็นเบื้องลึกของคนไทยในสังคมเมืองได้ วัตถุประสงค์ของการวิจัยมี 3 ประการ คือ เพื่อรวบรวมเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าแม่จุงอาจ เพื่อศึกษาสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุงอาจ และเพื่อวิเคราะห์บทบาทหน้าที่และการดำรงอยู่ของความเชื่อเจ้าแม่จุงอาจในบริบทของสังคมเมือง

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอาจ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลความเชื่อและเรื่องเล่าเกี่ยวกับเจ้าแม่จุงอาจจากเอกสารลายลักษณ์ และข้อมูลในสื่อออนไลน์ จากนั้นลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูล วัตถุสัญลักษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ โดยเก็บข้อมูลพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอาจทั้งจากปัจเจกชนและพิธีบวงสรวงเจ้าแม่จุงอาจประจำปี วิธีการในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม กลุ่มบุคคลที่สัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้มากราบไหว้ศาลเจ้าแม่จุงอาจ เจ้าหน้าที่ดูแลศาลเจ้าแม่จุงอาจ และประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณใกล้เคียง จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลโดยประยุกต์แนวคิดเรื่องแบบเรื่อง (Tale type) ของสติด ธอมป์สัน เพื่อศึกษาแบบเรื่องของเรื่องเล่าเจ้าแม่ จุงอาจ และประยุกต์ใช้ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของวิลเลียม บาสคอม เพื่อวิเคราะห์บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอาจที่มีต่อคนเมือง

ภูมิหลังความเชื่อเจ้าแม่จุงอาง

ความเชื่อ “เจ้าแม่จุงอาง” เกิดขึ้นเมื่อครั้งที่มีการตัดถนนพระราม 2 เป็นเส้นทางเชื่อมกรุงเทพฯสู่ภาคใต้ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่า ศาลเจ้าแม่จุงอางแห่งแรกสร้างขึ้นเมื่อใด แต่หากพิจารณาจากบริบทแวดล้อมพอประมาณการณืได้ว่า ศาลเจ้าแม่จุงอางแห่งแรกน่าจะสร้างขึ้นในราวๆ พ.ศ.2513 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มการก่อสร้างถนนพระราม 2 โดยเป็นศาลไม้เล็กๆ ตั้งอยู่ริมถนนบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 5-6

ตำนานการก่อสร้างศาลเจ้าแม่จุงอางเล่าว่า ระหว่างการก่อสร้างถนนพระราม 2 เมื่อสร้างมาถึงหลักกิโลเมตรที่ 5-6 คนงานได้นอนหลับไปแล้วฝันว่าเจ้าแม่จุงอางมาหา บอกว่าอย่าเพิ่งก่อสร้างทางในบริเวณถัดไป ขอเวลาอีก 7 วัน เนื่องจากกำลังท้องแก่ เมื่อลูกออกแล้วจะย้ายไปอยู่ที่อื่น คนงานสะดุ้งตื่นขึ้นมาแล้วเล่าความฝันให้หัวหน้าฟัง หัวหน้าคนงานไม่เชื่อ สั่งให้ดำเนินการก่อสร้างต่อไป ระหว่างที่คนงานกำลังขัปรถเกลี่ยดินอยู่นั้นได้ถอยไปทับครอบครีวจุงอางตายทั้งหมดก็ตกใจเป็นอันมาก เมื่อกลับมาบ้านได้เกิดอาเพศ คนงานคนนั้นบังเอิญถอยรถยนต์ทับครอบครีwtตัวเองตายทั้งหมดเช่นกัน เหตุการณ์นี้ทำให้คนงานดังกล่าวเสียสติและหายไปอย่างไร้ร่องรอย นับแต่นั้นมาก็ได้เกิดเรื่องร้ายๆ ขึ้นมากมาย โดยเฉพาะอุบัติเหตุร้ายแรงที่เกิดขึ้นเป็นประจำ ผู้คนเริ่มเล่าขานกันถึงความโกรธ แรงแยบาบาท และความอาฆาตเค้นของเจ้าแม่จุงอางที่มีต่อมนุษย์ และจะเอาชีวิตมนุษย์ที่เดินทางผ่านไปมาเพื่อชำระแค้น ต่อมาจึงได้มีการสร้างศาลไม้เล็กๆ ขึ้นบูชาเจ้าแม่จุงอางในบริเวณนั้น

ในราว พ.ศ.2539 ได้มีการขยายถนนพระราม 2 ให้ใหญ่ขึ้น จึงทำให้ต้องมีการย้ายศาล ตอนนี้มีเรื่องเล่าเล่าว่า เจ้าแม่จุงอางไปเข้าฝันน้องสาวเจ้าของที่ดินบริเวณศาลปัจจุบันว่า ได้รับความลำบากเพราะมีการสร้างขยายถนน เห็นที่ดินตรงบริเวณนั้นยังว่างอยู่ อยากจะขอให้สร้างศาลใหม่ให้ (ไทรเทพ ไกรงู, 2559, ออนไลน์) ศาลเจ้าแม่จุงอางแห่งนี้เริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ.2539 ตั้งอยู่บริเวณริมถนนพระราม 2 บริเวณปากซอย 48 ระหว่างการก่อสร้างเกิดเหตุอัศจรรย์คือมีผู้คนจำนวนมากมากราบไหว้ จากที่แรกว่าจะสร้างศาลเล็กๆ จึงได้สร้างศาลขนาดใหญ่ให้เจ้าแม่ ศาลเจ้าแม่จุงอางก็ได้รับความนิยมตั้งแต่นั้นมากระทั่งปัจจุบัน

ภาพที่ 1 ศาลเจ้าแม่จงอางและลูก (แม่ขวัญ)
ตั้งอยู่ริมถ.พระราม 2 บริเวณปากซอย 48
(อภิวัฒน์ สุธรรมดี, ผู้ถ่ายภาพ, 2559)

เรื่องเล่าเจ้าแม่จงอาง

เรื่องเล่าเจ้าแม่จงอางรวบรวมข้อมูลระหว่างเดือนมีนาคม-พฤษภาคม 2558 ได้ทั้งสิ้น 14 สำนวน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเล่าที่ปรากฏอยู่ในสื่อออนไลน์ และสื่อประเภทนี้ก็มีบทบาทอย่างมากที่ทำให้ความเชื่อเจ้าแม่จงอางแพร่กระจายไปทั่วชุมชนเมือง สอดคล้องกับข้อมูลภาคสนามที่พบว่าผู้มากราบไหว้เจ้าแม่จงอางส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาวชาวเมือง คนกลุ่มนี้เข้าถึงสื่อออนไลน์และสืบค้นข้อมูลที่ตนเองสนใจจากอินเทอร์เน็ต ลักษณะเด่นประการหนึ่งของสื่ออินเทอร์เน็ตคือมีความทันต่อเหตุการณ์สูง อีกทั้งยังมีกระตุ้ซึ่งเป็นช่องทางให้คนที่สนใจในเรื่องเดียวกันได้โพสต์ข้อมูลสื่อสารกัน

เรื่องเล่าเจ้าแม่จงอางปรากฏอย่างหลากหลาย และมีพลวัตสูง เรื่องเล่าพื้นฐานทั่วไปจะเล่าตำนานดั้งเดิมอันเป็นจุดกำเนิดของความเชื่อเจ้าแม่จงอาง นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าอีกกลุ่มหนึ่งที่เล่าเรื่องอื่นๆ โดยอ้างอิงจากประสบการณ์ตรงของตน เช่น เรื่องเล่าสำนวนที่ 6 เล่าเรื่อง “ขอลูกแล้วสมหวัง” เรื่องเล่าสำนวนที่ 7 เล่าเรื่อง

“คนเกิดปีงู ขอพร ถูกถอดเตอริ” เรื่องเล่าสำนวนที่ 8 เล่าเรื่อง “ตงงาน บนของงาน ได้งานสมใจ” ฯลฯ

ในบทความนี้จะให้ตัวอย่างเรื่องเล่าบางสำนวนพอเป็นตัวอย่าง คือ สำนวนที่ 11 “บนเจ้าแม่เรื่องชายที่ดิน” ดังนี้

“ผมซื้อที่ดินกรมบังคับคดีของธนาคารแห่งหนึ่ง ปรากฏว่าเป็นที่ดินตาบอด ประกาศขายไปก็ไม่มีใครซื้อ ไปเจรจากับธนาคารขอให้แก้ปัญหาก็ธนาคารไม่สนใจบอก ว่าซื้อที่ดินกรมบังคับคดีต้องตรวจสอบเอง ธนาคารไม่รับผิดชอบ ผมมาบนที่ศาลเจ้าแม่จางอานและลูกว่าขอให้ขายที่ดินได้ ทั้งที่ไม่เคยบนที่ไหนมาก่อนในชีวิต แต่ตอนนั้นสิ้นหวัง และได้พยายามมาแล้วถึง 2 ปี เมื่อบนได้ 2 เดือน ปรากฏว่าธนาคารยอมซื้อที่ดินคืน ตอนนั้นแม่แต่ทนายที่เคยคดีให้ย้งงเลยว่าจะธนาคารยอมได้ไง ทุกวันนี้ผมไปไหว้เดือนละครั้ง เพราะบ้านอยู่ใกล้ ชอบไปดูที่ออกมาข้างๆ ศาล นานๆ ที่จะเห็นมีงูเห่าเผือกออกมาด้วย”
(ที่แอลแอล 01, 2558, ออนไลน์)

น่าสนใจว่าเรื่องเล่าเจ้าแม่จางอานที่ปรากฏมากเป็นเรื่องเล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์จากการบนบาน ไม่ว่าจะเป็นบนขอลูก บนเรื่องความรัก บนขอโชคลาภ บนเรื่องธุรกิจค้าขายที่ประสบปัญหา รวมถึงบนเรื่องปัญหาสุขภาพ นับได้ว่าเรื่องเล่าเหล่านี้เป็นพลวัตของเรื่องเล่าเจ้าแม่จางอานที่เป็นการผลิตซ้ำและยืนยันให้ความเชื่อนี้สามารถดำรงอยู่ในบริบทปัจจุบัน

แบบเรื่องเจ้าแม่จางอาน

แบบเรื่อง หมายถึงลำดับของอนุภาคเด่นๆ ที่ประกอบกันเป็นนิทานหรือเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งๆ แบบเรื่องแต่ละแบบจะเป็นอิสระในตนเอง คือ มีความสมบูรณ์ในตัวเอง เมื่อเล่า (ศิริพร ณ ถลาง, 2522, น.75) การศึกษาแบบเรื่องของเรื่องเล่าเจ้าแม่จางอาน จะช่วยให้เห็นการสืบทอดและการแตกเรื่อง ยังผลให้เห็นถึงความแพร่หลายของเรื่องเล่าเจ้าแม่จางอาน อีกทั้งช่วยให้เข้าใจ “ความหมาย” ที่แฝงอยู่ในเรื่องเล่าด้วย

เรื่องเล่าเจ้าแม่จางอาน 14 ส่วนวนที่พบ สามารถจัดแบบเรื่องได้ 4 แบบดังนี้

แบบเรื่องแรงอาฆาต	แบบเรื่องบนแล้วสมหวัง	แบบเรื่องเจ้าแม่งู เข้าฝัน	แบบเรื่องความ ศักดิ์สิทธิ์
ส่วนที่ 1 คนงาน ถอยรถเหยียบงูตาย เจ้าแม่จางอานแค้น ส่วนที่ 2 นายช่าง กระตุนนท้บงูตาย ต่อมาขับรถคว่ำเสีย ชีวิต ส่วนที่ 4 งูเจ้า อาฆาต เกิดอุบัติเหตุ บ่อยจึงต้องตั้งศาล ส่วนที่ 5 กิณภูมิ หงอน คนกินประสบ อุบัติเหตุตาย	ส่วนที่ 6 ขอลูกเจ้า แม่แล้วสมหวัง ส่วนที่ 7 คนเกิดปิ้ง ลองขอพรเจ้าแม่ งู ลอตเตอร์ ส่วนที่ 8 ตกงาน ขอพรเจ้าแม่ให้ได้ งาน ได้งานสนใจ ส่วนที่ 9 บนเรื่อง งาน ได้งานสนใจ ส่วนที่ 10 ขอพร ให้ปัญหาในครอบครัว คลี่คลาย สมหวัง ส่วนที่ 11 บน เจ้าแม่เรื่องชายที่ดิน สมหวัง	ส่วนที่ 12 บนเจ้า แม่ไว้แล้วล้ม เจ้าแม่ ไปเตือนในฝัน ส่วนที่ 14 คนปิ้ง กลัวงูแต่ก็ไปไหว้ เจ้า แม่มาเข้าฝัน	ส่วนที่ 3 ปาฏิหาริย์ ไฟไหม้ศาลเจ้าแม่ ส่วน 13 ทำทาย เจ้าแม่ เลยเจอดี

1. แบบเรื่องแรงอาฆาต เป็นแบบเรื่องดั้งเดิมอันเป็นจุดกำเนิดของความเชื่อเจ้าแม่จางอาน และเป็นแบบเรื่องที่รู้จักกว้างขวางมากที่สุด โครงเรื่องแบ่งได้ 5 ตอน ได้แก่ 1) เจ้าแม่งูเข้าฝันเตือนให้ชะลอการก่อสร้างทางออกไปก่อน 2) ฝ่าฝัน 3) รถทับงูตายทั้งครอบครัว 4) วิญญาณงูอาฆาต ตามเอาชีวิต ทำให้เกิดอุบัติเหตุ และ 5) สร้างศาลเพียงตาบูชาเจ้าแม่

2. แบบเรื่องบนแล้วสมหวัง เป็นแบบเรื่องที่พบมากที่สุด สะท้อนให้เห็นชีวิตของคนเมืองที่ต้องการที่พึ่งทางใจ เรื่องที่ผู้คนบนบานมักเป็นเรื่องราวโลกและเกี่ยวพันกับวัตถุนิยม โครงเรื่องแบ่งได้ 3 ตอน ได้แก่ 1) มีปัญหา หาทางออกไม่ได้ 2) หมดหวังจึงไปบนเจ้าแม่ 3) สมประสงค์ในสิ่งที่หวังอย่างทันตาเห็น

3. แบบเรื่องเจ้าแม่งูเข้าฝัน เป็นแบบเรื่องที่เป็นพลวัตของเรื่องเล่าเจ้าแม่จางอาน จุดเน้นอยู่ที่หากบนอะไรไว้ต้องทำตามสัญญา ไม่เช่นนั้น เจ้าแม่จางจะไปทวงแบบเรื่องนี้ทำให้เรื่องเล่าเจ้าแม่จางอานมีความลึกลับ น่าเกรงขาม อีกทั้งทำให้ความเชื่อเจ้าแม่มีชีวิตและเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา โครงเรื่องแบ่งได้ 5 ตอน ได้แก่ 1) บนเจ้าแม่ 2) สมหวังในสิ่งที่บน 3) ลืมแก้บน 4) เจ้าแม่ไปปรากฏกายทวงสัญญาในความฝัน 5) รีบกลับมาแก้บน

4. แบบเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ เป็นการอ้างอิงหลักฐานเพื่อตัดไม้ข่มนาม คือ ข่มขวัญให้เกรงกลัว ไม่กล้าลบหลู่ แสดงถึงอำนาจของเจ้าแม่จางอานในการควบคุมธรรมชาติและโชคชะตาของมนุษย์ โครงเรื่องแบ่งได้เป็น 3 ตอนได้แก่ 1) ผู้ไม่เชื่อมาลบหลู่เจ้าแม่ 2) มีอันเป็นไป 3) มาขอขมาแล้วเกิดเหตุอัศจรรย์

เรื่องเล่าเจ้าแม่จางอานมีพลวัตอย่างต่อเนื่อง เกิดจากการอ้างอิงประสบการณ์ตรงของผู้ศรัทธา เรื่องเล่าสะท้อนให้เห็นความต้องการทางโลก อีกทั้งยังทำหน้าที่ยืนยันความศักดิ์สิทธิ์ของความเชื่อนี้ด้วย

การประกอบสร้างสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จางอาน

การประกอบสร้างความเชื่อเจ้าแม่จางอานให้เป็นรูปธรรมต้องใช้สัญลักษณ์ เป็นสื่อ สัญลักษณ์เกี่ยวกับเจ้าแม่จางอานปรากฏในรูปวัตถุและพฤติกรรม ดังนี้

1. วัตถุสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จางอาน วัตถุสัญลักษณ์ที่ปรากฏในศาลเจ้าแม่จางอานมีหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

1.1 วัตถุสัญลักษณ์แทนเจ้าแม่จางอาน ได้แก่ สัญลักษณ์ที่สื่อถึงองค์เจ้าแม่จางอาน ประกอบด้วย ไม้สลักรูปงูแผ่พังพานขนาดใหญ่สวมมงกุฏ หุ่นเจ้าแม่ที่มีรูปกายเป็นมนุษย์ เครื่องทรงและเครื่องยศเจ้าแม่จางอาน

1.2 วัตถุสัญลักษณ์แทนครอบครัวเจ้าแม่จางอาน ตำนานเจ้าแม่จางอานเล่าถึงลูกๆ สื่อว่า เจ้าแม่จางอานมีครอบครัว จึงได้จำลองหุ่นมนุษย์ผู้ใหญ่หญิงชายเป็นเจ้าแม่และเจ้าพ่อจางอาน และหุ่นเด็กหญิงชายอีก 2 คนเป็นตัวแทนลูกๆ ของเจ้าแม่จางอาน ครอบครัวเจ้าแม่จางอานนี้สวมมงกุฏและสวมศิราภรณ์อย่างกษัตริย์ สื่อถึงความเป็น “เทพเจ้า” หรือ “กูเจ้า” ของเจ้าแม่จางอาน

1.3 วัตถุลักษณะแทนบริวารเจ้าแม่จุ่งจาง ได้แก่ รูปปั้นจำนวนมากทำจากวัสดุต่างๆ เช่น ไม้ หิน สำริด และปูนปลาสเตอร์ ขนาดของรูปปั้นมีหลากหลายขนาด อีกทั้งยังมีรูปปั้นที่มีรูปร่างเป็นคน ลักษณะเหมือนนางนาคราช คือรูปร่างเป็นสตรีมีสัญลักษณ์ “งู” อยู่เหนือศีรษะ นอกจากนี้บริวารยังปรากฏในลักษณะ “งูเป็นๆ” จำนวนมากที่อาศัยอยู่ข้างศาล เชื่อกันว่างูเหล่านี้เป็นบริวารของเจ้าแม่จุ่งจางจึงไม่มีผู้กล้าทำร้าย และน่าแปลกที่ไม่เคยปรากฏด้วยว่างูเหล่านี้ทำอันตรายชาวบ้านที่อยู่ในละแวกใกล้เคียงศาลเจ้าแม่จุ่ง

1.4 วัตถุลักษณะเกี่ยวกับ “งู” จากลัทธิความเชื่อต่างๆ เป็นการเชื่อมโยงความเชื่อเจ้าแม่จุ่งจางเข้าหาความเชื่ออื่นซึ่งเก่าแก่และดั้งเดิมกว่าเพื่ออ้างความศักดิ์สิทธิ์ ได้แก่ งูเทพเจ้าจากศาสนาฮินดู คือ คุปติคล่องพระศอของพระศิวะ และพระแม่মনสาเทวี เทพีแห่งอสรพิษ ทั้งนี้ในศาลปรากฏรูปเคารพ และรูปภาพของเทพเจ้าทั้ง 2 พระองค์จัดวางอยู่บนชั้นด้านหลังหุ่นเจ้าแม่จุ่งจาง

1.5 วัตถุลักษณะแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ได้แก่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในคติความเชื่อของคนร่วมสมัยที่ปรากฏร่วมในศาลเจ้าแม่จุ่งจาง ได้แก่ ศาลพระภูมิเจ้าที่ ศาลตายาย และศาลเจ้าแบบจีน

วัตถุลักษณะที่ปรากฏยังศาลเจ้าแม่จุ่งจางทำให้ความเชื่อเจ้าแม่จุ่งจางปรากฏเป็นรูปธรรม และเป็นจริงเป็นจังขึ้นมา อีกทั้งยังมีการบูรณาการความเชื่อโดยเชื่อมโยงเจ้าแม่จุ่งจางกับงูเทพเจ้าในศาสนาฮินดู และสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในคติความเชื่อแบบไทย

ภาพที่ 2 รูปเคารพเจ้าแม่จางอานปรากฏทั้งที่รูปกายเป็นงูและมนุษย์
(อภิวัฒน์ สุธรรมดี, ผู้ถ่ายภาพ, 2559)

2. พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุงจาง พฤติกรรมการกราบไหว้เจ้าแม่จุงจางมีลักษณะเป็นไปอย่างเสรี คือผู้มากราบไหว้มีอิสระที่จะกราบไหว้บนบานในวิธีของตน อีกทั้งยังสามารถเข้าไปสัมผัสสักรูปเคารพเจ้าแม่จุงจางได้ด้วย พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุงจางแบ่งกว้างๆ ได้ดังนี้

2.1 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการกราบไหว้เจ้าแม่จุงจางในโอกาสทั่วไป เป็นการกราบไหว้บูชาเป็นปกติของผู้นับถือศรัทธา วิธีการกราบไหว้มีขั้นตอนที่ปฏิบัติกันทั่วไปคือ เริ่มจากจุดธูป 5 ดอก นำพวงมาลัยกับน้ำชาไหว้ศาลพระภูมิ แล้วจุดธูป 9 ดอก ถวายหมากพลู พวงมาลัยไหว้ศาลตายาย จากนั้นจึงจุดธูป 9 ดอก ถวายไข่ไก่สด 9 ฟอง และพวงมาลัยไหว้เจ้าแม่จุงจาง ในการไหว้เจ้าแม่จุงจางไม่ปรากฏบทสวด แต่ละคนต่างอธิษฐานในแบบของตน พฤติกรรมอื่นๆ ที่ปรากฏ ได้แก่ การขอหวย การบนบาน การขอพร การเสี่ยงทาย ฯลฯ ทั้งนี้ศาลเจ้าแม่จุงจางไม่มี “ร่างทรง” ผู้มากราบไหว้สามารถสื่อสารได้โดยตรงกับเจ้าแม่จุงจาง

2.2 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในงานบวงสรวงเจ้าแม่จุงจางประจำปี งานบวงสรวงประจำปี จัดขึ้นในวันที่ 1 มกราคมของทุกปี เวลา 08.00-12.00 น. จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2559 พบว่ามีผู้เข้าร่วมพิธีประมาณ 100 คน ผู้มีบทบาทหลักคือเจ้าของศาล (ไม่ประสงค์ให้ออกนาม) และเครือญาติ การตกแต่งสถานที่ในวันดังกล่าวมีลักษณะพิเศษ คือ จัดวางบายศรีขนาดใหญ่ โดยเฉพาะบายศรีรูปทรงเป็นพญานาค เครื่องประกอบพิธีแบ่งเครื่องไหว้เป็น 4 ส่วน สำหรับพระภูมิเจ้าที่ ศาลตายาย ศาลเจ้าจิ้น และเจ้าแม่จุงจาง ทั้งหมดเป็นผลไม้มงคล โดยไม่มีของคาว การบวงสรวงเริ่มต้นตอน 09.00 น. โดยเจ้าของศาลจุดธูปเทียน ประธานบูชาเจ้าแม่จุงจาง ไม่ปรากฏบทสวดและพราหมณ์ในพิธีกรรม จากนั้นเป็นการถวายบายศรีแขกแต่หัวรูปพระอิศวรและพระแม่মনสาเทวีแห่งอสรพิษ เสร็จแล้วมีการเฉลิมฉลองด้วยการเซิมังกร และการทำบุญเลี้ยงพระ สุดท้ายเป็นการประพรมน้ำพระพุทธมนต์ทั่วทั้งบริเวณศาลของพระภิกษุสงฆ์เพื่อความเป็นสิริมงคล

พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุงจางทั้งแบบปัจเจกบุคคลและแบบพิธีกรรมประจำปีเป็นไปอย่างเรียบง่าย เน้นการเข้าถึงเจ้าแม่จุงจางโดยไม่ต้องผ่านตัวกลาง ประการสำคัญพฤติกรรมเหล่านี้เป็นไปในลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกับแนวคิดกระแส

หลักคือพระพุทธศาสนา เห็นได้จากหัวใจหลักของพิธีบวงสรวงประจำปีคือการทำบุญศาลตามวิถีพุทธ พฤติกรรมสัญลักษณ์แสดงให้เห็นการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนของความเชื่อต่างลัทธิต่างมิติในวัฒนธรรมไทยร่วมสมัย

ภาพที่ 3 พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จางอานของปัจเจกบุคคล
และในพิธีบวงสรวงประจำปี

(อภิวัฒน์ สุธรรมดี, ผู้ถ่ายภาพ, 2559)

บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จางที่มีต่อคนเมือง

ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จางมีบทบาทตอบสนองต่อคนในสังคมเมืองในลักษณะต่างๆ ดังนี้

1. บทบาทในการตอบสนองทางใจแก่ปัจเจกบุคคลในโลกทุนนิยม บทบาทในการตอบสนองทางใจเป็นบทบาทที่ปรากฏเด่นชัดจากการสัมภาษณ์ผู้มากราบไหว้เจ้าแม่จาง บทบาทเหล่านี้มักเกี่ยวข้องกับเรื่องทางโลก คือเป็นความต้องการของผู้คนในการดำเนินชีวิตอย่างปุดชน เรื่องที่เล่าขานกันว่าบนบานแล้วสำเร็จได้แก่ การงาน ธุรกิจ ความรัก การเจ็บป่วย โชคลาภ และการขอลูก น่าสนใจว่าผู้มากราบไหว้เจ้าแม่จางส่วนใหญ่เป็นคนเมืองที่อยู่ในวัยกลางคน คนเหล่านี้ส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในองค์กรเอกชนหรือประกอบอาชีพค้าขาย เป็นไปได้ว่าคนเหล่านี้รู้สึกไม่มั่นคงในด้านการงานและการดำเนินชีวิตจึงต้องการอำนาจเหนือธรรมชาติเพื่อเสริมกำลังใจ ให้อุบัติการณ์ผู้คอยดูแลปกป้อง ตลบันดาล และอำนวยความสะดวกให้สิ่งที่ปรารถนาประสบผลสำเร็จ สิ่งที่ต้องการสมหวังหรือไม่สมหวัง แต่ระหว่างรอ “ความสุขของการมีหวัง” เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์

2. บทบาทในการแสดงตัวตนทางความเชื่อของกลุ่มชนหนึ่งในสังคม เจ้าของศาลเจ้าแม่จางแห่งปัจจุบันเป็นคนไทยเชื้อสายจีน สิทธิในการครอบครองศาลเจ้าแม่จางอ้างอิงจากเรื่องเล่าเจ้าแม่จางเข้าฝันขอมายอยู่ด้วย ในโอกาสทั่วไปผู้ไปกราบไหว้อาจไม่สามารถทราบได้ว่าใครเป็นเจ้าของศาล แต่ในพื้นที่พิธีกรรมคืองานบวงสรวงประจำปี เจ้าของศาลมีบทบาทหลักในพิธีกรรม ศาลเจ้าแม่จางเป็น “พื้นที่ทางความเชื่อ” ของคนกลุ่มหนึ่งที่นำเสนอตัวตนแตกต่างจากความเชื่อกระแสหลัก แต่ในความต่างนั้นก็ยังคงอิงแอบและไม่ขัดแย้งกับความเชื่อกระแสหลัก คือพุทธ พราหมณ์ ผี ที่เป็นดังนี้เพราะความเชื่อกระแสหลักได้ฝังรากอย่างมั่นคงในวัฒนธรรมไทย การจะสถาปนาความเชื่อใหม่อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ยาก จำต้องอิงแอบกับความเชื่อทั้ง 3 กระแสนี้ อย่างไรก็ตามความเชื่อเจ้าแม่จางเป็นช่องทางและเป็นพื้นที่แสดงตัวตนของคนกลุ่มใหม่นี้ได้อย่างน่าสนใจ

3. บทบาทในการเติมเต็มวัฒนธรรมให้สมบูรณ์ คือเติมเต็ม “ช่องว่าง” ทางความเชื่อของคนเมืองให้บริบูรณ์ กล่าวคือความเชื่อเจ้าแม่จางตอบสนองความต้องการทางโลกอันเป็นความต้องการของปุดชนคนเมือง ความต้องการทางโลกนี้

เป็นช่องว่างที่ศาสนาหลักคือพุทธศาสนาทำได้ไม่ตึงนัก เพราะปรัชญาของพุทธศาสนาคือ การทำความดี สะสมบุญเพื่อชาติหน้า เป็นความดีที่จะส่งผลในอนาคตอันไกลไม่ใช่ปัจจุบัน สมัยอย่างที่คนเมืองต้องการ ความเชื่อเรื่องผีและเทพเจ้าพราหมณ์แม้จะตอบสนองต่อ เรื่องทางโลกได้เช่นกัน แต่ก็ต้องกระทำพิธีกรรมผ่านตัวกลาง เช่น ร่างทรง หรือพราหมณ์ ซึ่งยุ่งยากและไม่สะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนที่มိต้นทุนต่ำ ในแง่ี้ความเชื่อเจ้าแม่จุงอางจึงมีบทบาทเติมเต็มช่องว่างวัฒนธรรมทางความเชื่อให้สมบูรณ์ คือตอบสนอง ความต้องการทางโลกในชีวิตปัจจุบัน และทุกคนสามารถเข้าถึงอำนาจนั้นได้โดยตัวเอง

การดำรงอยู่ของความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอางในบริบทร่วมสมัย

ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอางเกิดขึ้นใน “บริบทเมือง” ดำรงอยู่อย่าง สัมพันธ์กับวิถีชาวเมืองซึ่งแตกต่างวิถีชาวบ้านในวัฒนธรรมดั้งเดิม การดำรงอยู่ของความ เชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงอางมีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. ดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กับการสื่อสารสมัยใหม่ผ่านสื่อออนไลน์และ สื่อมวลชน เรื่องเล่า เจ้าแม่จุงอางปรากฏอย่างชัดเจนในสื่อออนไลน์และสื่อมวลชน สื่อทั้งสองเป็นช่องทางหลักที่ทำให้ความเชื่อดังกล่าวแพร่กระจายและเป็นที่รับรู้ไปทั้ง สังคมเมือง จากการสัมภาษณ์ผู้มากราบไหว้พบว่าผู้มาครั้งแรกส่วนใหญ่รับทราบเรื่องราว เจ้าแม่จุงอางจากสื่อเหล่านี้ ซึ่งอาจปรากฏเป็นสารคดีการเดินทาง เรื่องเล่าประสบการณ์ กระหู่ ข่าว รวมถึงวีดิทัศน์ส่วนตัวในยูทูบด้วย สื่อมวลชนประเภทโทรทัศน์เป็นอีกสื่อหนึ่ง ที่นำเสนอเรื่องราวเจ้าแม่จุงอางอย่างต่อเนื่อง เช่น รายการพิสูจน์ความจริงกับบิณฑ์ บันลือฤทธิ์ (ช่อง 3) รายการบันทึกลึกลับ (ช่อง 5) รายการตำนานลึกลับ (ช่อง 8) รายการ โหดหวาดสยอง (ช่อง 9) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการนำเรื่องเล่าเจ้าแม่จุงอางไปสร้างเป็น การ์ตูนใน “โลกแห่งตำนาน” เผยแพร่ทางยูทูบ ตำนานเจ้าแม่จุงอางนี้มีผู้สนใจเข้าไป รับชมถึง 900,000 ครั้ง (โลกแห่งตำนาน (World of legend, 2559) อาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเจ้าแม่จุงอางเกิดขึ้นในบริบทสมัยใหม่ แพร่กระจายโดยสื่อสมัยใหม่ เรื่องราว เจ้าแม่จุงอางจึงดำรงอยู่อย่างมีชีวิตชีวาในบริบทใหม่ ๆ ผ่านสื่อออนไลน์และสื่อมวลชน

2. ดำรงอยู่โดยผสมผสานและกลมกลืนหลายความเชื่อให้เป็นหนึ่งเดียว ความเชื่อเจ้าแม่จุงอางใช้รูปลักษณะ “งู” เป็นอัตลักษณ์ แล้วเชื่อมโยงไปสู่ขงเทพเจ้า

อินเดีย คือผู้ที่เป็นสังฆวาของ พระอิศวร และพระแม่มนสา เทวีแห่งงู นอกจากนี้ยังเชื่อมโยงไปสู่ “พญานาค” ในความเชื่อไทย และ “มังกร” ในความเชื่อจีนด้วย นอกจากนี้ในศาลเจ้าแม่จุงจาง ยังปรากฏสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ในวัฒนธรรม เช่น พระภูมิเจ้าที่ ศาลตายาย ศาลเจ้าจิ้น ในการบูชาเจ้าแม่จุงจางทั้งพิธีของปัจเจกและงานประจำปี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดนี้ได้รับการบูรณาการให้ผสมผสานและอยู่ร่วมกัน อนึ่ง พระพุทธศาสนาที่ได้รับการบูรณาการเข้ามาด้วยเช่นกัน เห็นได้จากในพิธีบวงสรวงประจำปีมีการทำบุญเลี้ยงพระและประพรมน้ำพระพุทธมนต์ ดังนั้นจะเห็นว่าการดำรงอยู่ของความเชื่อเจ้าแม่จุงจางเกิดจากการผสมผสานและกลมกลืนความเชื่ออันหลากหลายในสังคมไทยให้เป็นหนึ่งเดียวแล้วอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน

3. ดำรงอยู่โดยมีบทบาทเฉพาะและเป็นทางเลือกหนึ่งในวิถีเมืองอันซับซ้อน

บทบาทเฉพาะที่ว่าคือบทบาทในการตอบสนองเรื่องทางโลก โดยเฉพาะเรื่องโชคลาภหรือ “หวย” ศาลเจ้าแม่จุงจางเป็น 1 ใน 10 สถานที่ขอหวยที่ได้รับความนิยมมากที่สุดของคนเมือง ในคืนใกล้หวยออกจะมีผู้คนมาราบไหว้แน่นขนัดไปกระทั้งรุ่งสาง นอกจากนี้ความเชื่อเจ้าแม่จุงจางยังมีบทบาทเฉพาะที่ตอบสนองต่อคนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์เป็นพิเศษ ได้แก่กลุ่มคนที่มีสัมผัสพิเศษต่างๆ รวมถึงคนอีกบางกลุ่มที่นิยมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยมุ่งหวังในเรื่องทางโลก ไม่ว่าจะเป็นการงาน ความรัก โชคลาภ ฯลฯ ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงจางดำรงอยู่ได้เพราะสามารถตอบสนองความต้องการของคนเฉพาะกลุ่มได้ท่ามกลางสังคมเมืองอันซับซ้อน

อภิปรายผล

งูเป็นสัตว์ลึกลับ คุร้าย และเต็มไปด้วยความอาฆาตแค้นหากถูกทำร้าย คนไทยกลัวงูมาแต่อดีตเพราะในสมัยที่ยังไม่เช่รุ่มแก่พิษงูนั้น โอกาสที่ผู้ถูกงูพิษกัดจะเสียชีวิตนั้นมีมาก การผลิตข่าวว่างูเป็นสัตว์อันตรายยังถูกผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องผ่านวัฒนธรรมประชานิยม ได้แก่ภาพยนตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับงู เช่น งูผี งูเงือกง งูยักษ์ นางพญา งู อสิริพิษ เขี้ยวอาฆาต และ แม่เขี้ยว เป็นต้น ยิ่งกว่านั้นในปี พ.ศ.2559 สถานีโทรทัศน์ช่อง 3 ได้ผลิตละครเรื่อง “นาคี” ละครเรื่องนี้ได้รับความนิยมมาก เนื้อหาในละครสื่อว่า “พญานาค จุงจาง และงูทั้งหลาย” เป็นพวกพ้องเดียวกัน ลักษณะร่วม

ของภาพยนตร์ที่เกี่ยวกับงู มักนำเสนอความลึกลับ ความน่ากลัว ความอาฆาต รวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างงูกับอำนาจเหนือธรรมชาติด้วย

ภาคกลางของไทยเป็นทีลุ่ม ป่าไม้ขึ้นหนาแน่น รกเรือ เป็นแหล่งอาศัยของงูหลากหลายสายพันธุ์ โดยเฉพาะย่านพระราม 2 ที่ในอดีตเป็นสวนผลไม้ น้ำกร่อยขึ้นถึงและท่วมขัง รกเรือด้วยพงหญ้า ย่อมมีงูอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประจักษ์พยานคือ งูจำนวนมากที่อาศัยอยู่ข้างๆ ศาลเจ้าแม่ จู่งอางแม้มีพื้นที่ไม่มาก ดังนั้นในการก่อสร้างถนนพระราม 2 ซึ่งต้องตัดผ่านพงหญ้าในที่ลุ่มนี้ คนงานอาจถูกงูกัด เกิดความหวาดกลัว จึงสร้างศาลบูชาเจ้าแม่จุ่งเล็ก ๆ ขึ้น จุดเปลี่ยนของศาลงูมาเป็นเจ้าแม่จุ่งอางเกิดขึ้นใน พ.ศ.2539 เมื่อคนไทยเชื้อสายจีนกลุ่มหนึ่งได้บูรณะศาลเจ้าแม่จุ่งโดยย้ายมาอยู่ในพื้นที่ใหม่และอ้างสิทธิ์การครอบครองจากเรื่องเล่าว่าเจ้าแม่จุ่งอางขอมายู่ที่นี้ ในระหว่างที่กำลังสร้างศาลเจ้าแม่จุ่งอางแห่งใหม่ได้เกิดวิกฤตการณ์ฟองสบู่แตกใน พ.ศ.2540 คนจำนวนมากตกงาน ผู้คนขาดความมั่นคงทางใจและอยู่ในภาวะที่หวาดหวั่นในสถานการณ์เช่นนี้ เสียงโศกจันทถึงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าแม่จุ่งอางที่ดลบันดาลความสำเร็จในเรื่องทางโลกจึงแพร่กระจายอย่างรวดเร็ว เรื่องเล่าถูกเล่า และอ่านซ้ำแล้วซ้ำเล่าโดยสื่อมวลชนและต่อมาแพร่หลายที่สุดในสื่อออนไลน์

เจ้าแม่จุ่งอางถูกสร้างให้เป็นรูปธรรมผ่านรูปเคารพที่สื่อถึงงูจนเป็นอัตลักษณ์ อีกทั้งมีการเชื่อมโยงเจ้าแม่จุ่งอางไปสูงเทพเจ้าอื่น ๆ ในคติพราหมณ์เพื่ออ้างความดั้งเดิมด้านวิธีการกราบไหว้บูชาได้กำหนดให้ใช้ไข่ไก่เป็นเครื่องกราบไหว้บนบาน นับว่าเป็นการเอาใจเจ้าแม่จุ่งอาง เพราะไข่สื่อถึงลูก ๆ เจ้าแม่ที่ถูกรถทับตามตำนาน ลักษณะเด่นของการกราบไหว้คือเปิดโอกาสให้ทุกคนมีสิทธิ์ในการสื่อสารกับเจ้าแม่จุ่งอางโดยตรง ไม่ต้องผ่านตัวกลาง ความรู้สึกใกล้ชิด ผูกพัน จึงเกิดขึ้นท่ามกลางความเรียบง่ายและไม่มีพิธีรีตอง

บทบาทหลักของความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุ่งอางที่มีต่อคนเมืองคือ บทบาทในการตอบสนองเรื่องทางโลกที่สัมพันธ์กับวัตถุนิยม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค้าขาย สุขภาพ ความรัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “โชคลาภ” กล่าวได้ว่า บทบาทในการตอบสนองทางใจต่อเรื่องทางโลกนี้เป็นบทบาทเด่น และเป็นบทบาทที่ระบอบความเชื่อหลักของไทยยังมีช่องว่าง ความเชื่อเจ้าแม่จุ่งอางจึงทำหน้าที่รักษาเสถียรภาพ เดิมเต็มวัฒนธรรม และทำให้วัฒนธรรมทางความเชื่อที่ยังมี “ช่องว่าง” อยู่สมบูรณ์ขึ้น สอดคล้องกับที่วิลเลียม

บาสคอม เสนอว่า คติชนมีบทบาทในการรักษาเสถียรภาพของวัฒนธรรม (Dandes, 1965, p.25)

นอกจากนี้ข้อค้นพบจากงานวิจัยยังสอดคล้องกับการศึกษาของนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536) เรื่อง “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5” ซึ่งเป็นลัทธิความเชื่อใหม่ที่เกิดขึ้นในบริบททางสังคม ร่วมกับความเชื่อเจ้าแม่จุงจาง ในลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ทุกคนมีสิทธิ์เท่าเทียมกันในการเข้าถึง ร.5 โดยไม่มีตัวกลาง ลัทธิพิธีนี้ทำให้คนเมืองเข้าถึงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในจินตนาการ อย่างยากที่จะกระทำได้ในชีวิตจริง ความเชื่อและพิธีกรรมบูชาเจ้าแม่จุงจางก็มีลักษณะ เช่นเดียวกัน เจ้าแม่จุงจางซึ่งเป็นตัวแทนของอำนาจเหนือธรรมชาตินั้น มนุษย์ปุถุชนทุกคนสามารถเข้าถึงได้ด้วยตนเองอย่างเท่าเทียม

เอกสารอ้างอิง

- ไตรเทพ ไกรงู. (2559). ศาลเจ้าแม่จุงอางและลูก : ประวัติกับตำนานอาถรรพ์. ค้นเมื่อ วันที่ 15 พฤษภาคม 2559. จาก <http://www.komchadluek.net>.
- ที แอล แอล 01 (TLL 01). ค้นเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2558. จาก <http://pantip.com/topic/31900335>.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2536). ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2550). กาลครั้งหนึ่ง : ว่าด้วยตำนานกับวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โลกแห่งตำนาน (World of legend). (2558, 10 พฤษภาคม). [แฟ้มข้อมูลวีดิทัศน์]. จาก <http://www.youtube.com/>
- ศิราพร ณ ถलग. (2552). ทฤษฎีคติชนวิทยา: วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมหมาย งามละม้าย. ผู้ดูแลศาลเจ้าแม่จุงอาง. (สัมภาษณ์, 15 พฤษภาคม 2558).
- อภิวัฒน์ สุธรรมดี, ผู้ถ่ายภาพ. (2559). พฤติกรรมสัญลักษณ์ในการบูชาเจ้าแม่จุงอางของปัจเจกบุคคลและในพิธีบวงสรวงประจำปี. กรุงเทพฯ : สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- _____. (2559). รูปเคารพเจ้าแม่จุงอางปรากฏทั้งที่รูปกายเป็นงูและมนุษย์. กรุงเทพฯ : สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- _____. (2559). ศาลเจ้าแม่จุงอางและลูก (แม่ขวัญ) ตั้งอยู่ริม ถ.พระราม 2 บริเวณปากซอย 48. กรุงเทพฯ : สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.
- อรชร โฉมงาม. ผู้มาราบไหว้ศาลเจ้าแม่จุงอาง. (สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2558).
- Dundes, A. (Ed.). (1965). *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

